

Boek: Internationaal Publiekrecht als wereldrecht, N.J. Schrijver

Inleiding en omschrijving van het internationale publiekrecht als wereldrecht

1. Geschiedenis van het internationale publiekrecht
2. Aard van het internationale publiekrecht
3. Verhouding van het internationale publiekrecht tot het nationale recht
4. Bronnen van het internationale publiekrecht
5. Subjecten van het internationale publiekrecht
6. Verdragenrecht
7. Het recht van internationale verdragen
8. Enkele klassieke hoofdstukken van het internationale publiekrecht als wereldrecht
9. Enkele moderne hoofdstukken van het internationale publiekrecht als wereldrecht
10. Het wereldrecht inzake het gebruik van militair geweld
11. Vreedzame beslechting van internationale geschillen en handhaving van het internationale publiekrecht
12. Functie van het internationale publiekrecht als wereldrecht

Boek: Internationaal Publiekrecht als wereldrecht, N.J. Schrijver

Inleiding en omschrijving van het internationaal publiekrecht als wereldrecht

Het internationale publiekrecht ziet op de internationale publiekrechtelijke positie van staten, organisaties van staten, internationale ondernemingen, volken en mensen.

Binnen dit recht wordt onderscheid gemaakt tussen intergouvernementele en supranationale statenorganisaties. Bij deze laatstgenoemde samenwerkingsvorm hebben staten bepaalde bevoegdheden aan de statenorganisatie gedelegeerd. Het supranationale karakter blijkt uit de besluitvormingswijze; een staat kan tegen zijn wil worden gebonden door meerderheidsbeslissingen. De staat levert dus een gedeelte van zijn soevereiniteit in.

Bij een intergouvernementele organisatie behoudt een staat in beginsel zijn soevereiniteit. Ter behartiging van bepaalde belangen treden staten echter in een georganiseerde rechtsverhouding.

In eerste instantie regelde het internationale publiekrecht de rechtsverhoudingen tussen staten onderling. Door dekolonisatie en het uiteenvallen van staatsverbanden groeide het aantal staten. Naast deze *horizontale* uitbreiding van de internationale rechtsgemeenschap ontwikkelde zij zich ook *verticaal*. Internationale organisaties, volken en mensen verkregen een eigen plaats in het volkenrecht. De internationale rechtspositie van ondernemingen is de laatste tijd steeds meer een onderwerp binnen het internationaal publiekrecht.

Het internationale publiekrecht kan worden omschreven als het recht dat de publiekrechtelijke positie van staten, statenorganisaties, rechtspersonen, volken en natuurlijke personen regelt. Een meer dynamische omschrijving kan worden gegeven aan de hand van de functies van dit recht, namelijk het scheppen van orde en rechtszekerheid in internationale betrekkingen en de behartiging van internationaal overeengekomen doelstellingen, zoals respect voor de mensenrechten. Door het toenemende mondiale belang van deze doelstellingen wordt ook wel gesproken van *wereldrecht*.

Traditioneel wordt het volkenrecht onderscheiden in oorlogsrecht en vredesrecht. Binnen het oorlogsrecht wordt onderscheid gemaakt tussen normen die gelden ten aanzien van gevechtshandelingen (wetten/gebruiken van oorlog) en humanitaire normen die gelden ten aanzien van de behandeling van burgers en buiten gevecht gestelde militairen. Regels over de wijze waarop gevechtshandelingen moeten worden uitgevoerd, worden aangeduid als Haags recht en regels ten aanzien van de bescherming van slachtoffers van oorlogsvoering (zowel burgers als militairen) worden aangeduid als Geneefs recht. Tevens worden bijzondere rechten en plichten tussen oorlogvoerenden en neutralen geregeld in het neutraliteitsrecht.

Hoofdstuk 1: Geschiedenis van het internationale publiekrecht

In de 16de eeuw start in Europa onze fase van volkenrecht. Toen ontstonden, tegen de achtergrond van de godsdienstoorlogen, de soevereine staten. Voor deze periode was er nog geen sprake van soevereine staten in de hedendaagse betekenis.

De Godsdienstvrede van Augsburg (1555) ging uit van de regel 'cuius regio, eius religio'. De godsdienststrijd moest worden voorkomen door het principe van 'één staat, één godsdienst'. Helaas werden de godsdienstoorlogen niet voorkomen. De Vrede van Westfalen (1648) ging uit van de regel 'cuius regio, eius natio'. De godsdienststrijd moest worden voorkomen door het principe van 'één staat, één natie'. Dit hield in dat een territorium in principe één soevereine machtshouder zou hebben in plaats van meerdere concurrerende soevereine vorsten. Ter bevordering van de vrede werd ten behoeve van het nationale van de natiestaat het religieuze in de internationale politiek geneutraliseerd. Godsdienstoorlogen werden voorkomen, maar de grondslag werd gelegd voor de nationale oorlogen in Europa. Het jaar 1648 betekende het ontstaan van de soevereine staat.

Dat staten onderworpen waren aan een universeel, wereldlijk recht werd door verschillende geleerden betoogd. Een wereldomvattend natuurrecht werd bijvoorbeeld aanvaard door Hugo de Groot (1583-1645).

In de 17de eeuw groeide het aantal verdragen dat werd gesloten tussen Europese staten. Ook ontwikkelden zich bepaalde gewoontes. Dit op verdrag en gewoonte berustende recht, het *positieve recht*, kreeg langzaam voorrang boven het natuurrecht. Deze voorrang van positief recht boven natuurrecht was overigens ook door Hugo de Groot al erkend en verdedigd.

Niet alleen bron en inhoud veranderden door de positivering van het volkenrecht, maar ook het geldingsgebied. Waar het natuurrecht nog geacht werd voor iedere staat (en persoon) te gelden, gold het positief recht slechts tussen de Europese staten die daarmee instemden. Het volkenrecht gold binnen de kring van de 'Christelijke Naties'. Het christendom bepaalde bijvoorbeeld welke staten als rechtssubjecten werden aangemerkt. Tevens werd door het christendom de overheersing van andere volken in koloniale verhoudingen gerechtvaardigd. Bij de Vrede van Parijs (1856) werd het islamitische Ottomaanse Rijk toegelaten 'to participate in the public law and concert of Europe'. Nadien werd de kring waarin het volkenrecht gold aangeduid als de kring van de 'Beschaafde Naties'. De rechtvaardiging van het koloniale stelsel werd toen gevonden in de beschaving. Zij was leidend bij de rechtsvorming.

In het Handvest van de Verenigde Naties (1945) wordt niet meer gesproken van Beschaafde Staten, maar van 'Vredelievende Staten', artikel 4 lid 1. Het lidmaatschap van de VN staat alleen open voor vredelievende staten die de in het Handvest vervatte verplichtingen aanvaardden en die in staat en bereid zijn deze na te komen. Wederom is sprake van een vergroting van de groep van staten waartussen het volkenrecht geldt. Het criterium vredelievendheid speelde in eerste instantie een grote rol. De vroegere vijanden Duitsland, Italië en Japan mochten daarom in eerste instantie niet toetreden tot de VN. Later kwam men tot een ruimere interpretatie van de term vredelievendheid. De VN kan worden beschouwd als een universele organisatie bedoeld om alle onafhankelijke staten te omvatten. Het volkenrecht is weer universeel geworden, niet als natuurrecht, maar als positief geldend recht. De vergroting van de groep van staten heeft tevens de inhoud van het volkenrecht beïnvloed. Het volkenrecht gold eerst tussen de welvarende staten. De voornaamste functie van dit recht was om de vrijheid van de ene staat te rijmen met de vrijheid van de andere staat. De veelal arme nieuw toetredende jonge staten hebben andere rechtsbehoeften. Tussen de 'have's' en de 'have not's' ontstaat een 'Kampf ums Recht'. De arme staten vragen om verandering van het recht. Het volkenrecht moet bescherming bieden tegen de macht van de rijken, maar ook bijvoorbeeld de ontwikkeling bevorderen.

Het gemeenschappelijke uitgangspunt, de grondslag van rechtsontwikkeling, is niet meer christendom of beschaving, maar vrede en menselijke waardigheid. Nieuw recht steunt op de noodzaak van handhaving van de vrede. Ook de overheersingsposities van bepaalde staten en ongelijkheid wordt gerechtvaardigd met een beroep op de handhaving van de internationale vrede.

Een belangrijke ontwikkeling op het gebied van de menselijke waardigheid is, na de erkenning van de mensenrechten, de erkenning dat de menselijke veiligheid de voorrang geniet boven de nationale veiligheid. De Algemene Vergadering erkende in 2005 het beginsel van de "responsibility to protect" die inhield dat een interventie in een staat die haar onderdanen niet kan of wil beschermen mogelijk moet zijn. Een voorbeeld van de toepassing van dit beginsel is de interventie in Libië.

Ook is het begrip "duurzaamheid" steeds belangrijker geworden in het internationale publiekrecht. Men is zich er steeds meer van bewust dat onze acties in het heden pas veel later effect kunnen hebben voor ons nageslacht. Om deze reden is het belangrijk om bijvoorbeeld internationale afspraken te maken over het toepassen van milieuvriendelijke productiemethoden.

Door de vergroting van de groep van staten waartussen het volkenrecht geldt, trad ook een verandering op ten aanzien van de bronnen van volkenrecht. Delen van het internationale gewoonterecht werden bijvoorbeeld vervangen door verdragen. Ook VN-resoluties, bijvoorbeeld de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, zijn een belangrijke nieuwe bron van volkenrecht. Zij vormen zogenaamde "soft law", omdat de ideeën achter deze resoluties vaak in multilaterale verdragen worden vastgelegd zodat zij bindend zijn.

Hoofdstuk 2: Aard van het internationale publiekrecht?

In tegenstelling tot de verticaal gestructureerde nationale rechtsorde is de internationale rechtsgemeenschap meer horizontaal gestructureerd. Binnen de nationale rechtsorde wordt onderscheiden in wetgevende, rechterlijke en uitvoerende macht. Deze laatstgenoemde draagt zorg voor de naleving van het recht en de eerbiediging van rechterlijke uitspraken.

Binnen de internationale rechtsgemeenschap is geen sprake van een centrale wereldwetgever of rechter. Ook is geen sprake van een centraal gezag. Nationale wetgeving wordt doorgaans moeiteloos aanvaard. Meerderheidsbeslissingen zijn gebaseerd op vertrouwen; het vertrouwen dat de meerderheid de minderheid niet zal behandelen als vijanden. Dit vertrouwen is in de wereldgemeenschap afwezig. Aan de Algemene Vergadering van de VN is dan ook geen wetgevende bevoegdheid toegekend. Zij mag slechts aanbevelingen doen, niet-bindende regels, soms aangeduid als 'soft law'. Toch kan een VN-resolutie uitgroeien tot een zeer gezaghebbend document, zoals de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Vaak worden multilaterale verdragen namelijk gebaseerd op dit soort resoluties.

Soevereine staten zijn bereid het volkenrecht als bindend te aanvaarden, maar zij hebben onvoldoende vertrouwen in 'third party judgement'. Het internationale publiekrecht kent dan ook geen wereldrechter. Soevereine staten interpreteren het volkenrecht zelf. Er kunnen dus op nationaal niveau grote verschillen bestaan. Staten leggen het volkenrecht in beginsel zelf uit. Zij zijn pas verplicht de interpretatie van derden te erkennen als zij ondubbelzinnig de rechtsmacht van deze derden hebben aanvaard. Staten kunnen ten aanzien van bepaalde conflicten de rechtsmacht van het Internationaal Gerechtshof (IGH) erkennen, waarbij zij rechtens zijn gebonden aan de uitspraken en daarmee de interpretaties. Het IGH kan ook op verzoek van daartoe bevoegde organen van internationale organisaties in een 'advisory opinion' een interpretatie geven van het volkenrecht, artikel 65 Statuut IGH. Hieraan zijn staten echter niet gebonden.

Om de nakoming van een vonnis af te dwingen, kan de Veiligheidsraad worden ingeschakeld, artikel 94 VN-Handvest. Dit is echter nog niet in de praktijk gebeurd. Toch kan nauwelijks worden gesproken van feitelijke afdwingbaarheid van rechterlijke beslissingen. Bindende beslissingen van bijvoorbeeld het IGH worden doorgaans echter wel nageleefd. Vroeger zou een staat om een onrecht te herstellen een oorlog zijn begonnen. Dit oorlogsvoeren werd echter in het handvest van de VN verboden, behoudens enkele uitzonderingen. Die uitzonderingen zijn zelfverdediging en collectieve actie. Bij zelfverdediging gelden strenge eisen; een staat moet geen andere mogelijkheid hebben om de aanval te stoppen en de aanval moet al begonnen zijn of op het punt staan te beginnen (dit laatste is vaak onderwerp van discussie). Collectieve actie kan slechts met toestemming van de Veiligheidsraad.

Het gebrek aan feitelijke afdwingbaarheid van de beslissingen, betekent echter niet dat niet kan worden gesproken van recht. Als zodanig is afdwingbaarheid van recht immers geen kenmerk van het recht.

Het internationale publiekrecht kan worden getypeerd als het recht van een onderontwikkelde rechtsgemeenschap. Een centrale uitvoerende macht ontbreekt, evenals een centraal juridisch orgaan. De internationale rechtsgemeenschap is dan ook niet vergelijkbaar met onze nationale rechtsorde. Ook het onderscheid tussen vredesrecht en oorlogsrecht is een kenmerk van een onderontwikkelde rechtsgemeenschap. Oorlog wordt daarmee immers als een rechtsverhouding erkend.

Toch ontwikkelt de internationale rechtsorde zich steeds meer. De Veiligheidsraad houdt zich actief bezig met onrecht in de wereld door sancties in te stellen of gewapende acties goed te keuren.

Ook brengen steeds meer staten zaken aan bij het Internationaal Gerechtshof en worden er speciale straftribunalen opgericht om misdaden tegen de mensheid en oorlogsmisdaden te bestraffen.

Ook de wisselwerking tussen nationaal en internationaal recht wordt steeds intensiever. Multilaterale verdragen tussen meerdere staten op het gebied van bijvoorbeeld milieurecht werken steeds meer door in de nationale rechtsorde.

Hoofdstuk 3: Verhouding van het internationale publiekrecht tot het nationale recht

Nu de internationale rechtsorde in rangorde boven de nationale rechtsorde staat, gaan de regelingen van het internationale publiekrecht boven nationale regelingen. Dit kan conflicten opleveren, nu de internationale rechtsorde jonger en minder ontwikkeld kan zijn dan de nationale rechtsorde.

Staten hebben in het verleden vaak afwijzend tegenover de hogere positie van het internationaal publiekrecht gestaan. Het internationale publiekrecht eist evenwel van staten dat zij de gelding van het internationale publiekrecht erkennen. Hoe staten dit doen wordt aan hen overgelaten. Een staat kan erkennen dat het internationale publiekrecht zich tot de staat als wetgever richt, en kan het als haar verplichting zien dit internationale publiekrecht in de nationale wetgeving te verwerken (transformatie). Burgers van die staat zijn dan indirect, via nationale wetgeving, gebonden aan het internationale publiekrecht. Dit wordt het dualistische stelsel genoemd.

Staten kunnen ook de rechtstreekse gelding van internationale publiekrechtelijke normen voor burgers erkennen. Deze rechtstreekse werking wordt in nationale wetgeving vastgelegd; burgers zijn dan direct gebonden aan regels van het internationale publiekrecht. Artikel 93 van de Nederlandse Grondwet bepaalt dat een ieder verbindende bepalingen van internationaal recht Nederlandse burgers direct binden. Dit stelsel wordt het monistische stelsel genoemd.

De nationale soevereiniteit wordt steeds meer door het internationale publiekrecht bepaald. Dit geldt ook voor de grenzen aan de rechtsmacht van een staat. Ook beïnvloedt het internationale publiekrecht steeds meer de nationale rechtsorde. Internationale publiekrechtelijke verdragen als het EVRM beperken staten steeds meer in wat zij nog bij nationale wet mogen regelen. De EU beperkt ook de regelgevende bevoegdheid van lidstaten op een aantal gebieden.

Het internationale publiekrecht bepaalt niet hoe een staat dat internationale publiekrecht in de nationale rechtsorde moet verwerken. Ook bepaalt het niet bindend welke organen van de staat internationale publiekrechtelijke regels moeten interpreteren. De precieze invulling daarvan wordt aan staten overgelaten.

In Nederland interpreteren regering, wetgever en rechter in hun dagelijkse werkzaamheden het internationale publiekrecht. De regering houdt er rekening mee in haar buitenlands (en binnenlands) beleid. De wetgever moet zorgen dat nationale wetgeving niet in strijd komt met het internationale publiekrecht en de rechter moet rekening houden met rechten en plichten voor natuurlijke en rechtspersonen die voortvloeien uit het internationale publiekrecht.

Zoals gezegd kan de burger in Nederland direct rechten ontleen aan een ieder verbindende bepalingen uit verdragen. Deze verdragen gaan boven nationale wettelijke bepalingen (art. 94 Gw). Ook een ieder verbindende bepalingen uit bindende resoluties van internationale organisaties (zoals resoluties van de Veiligheidsraad) hebben deze rechtskracht.

De rechter bepaalt in Nederland of een verdrag de burgers direct bindt door de verdragsbepalingen te interpreteren. In een land met een dualistisch stelsel moet de rechter zich conformeren naar de nationale wetgeving die het verdrag "transformeert".

De rechter mag in Nederland een wettelijke regeling niet toetsen aan ongeschreven internationaal publiekrecht.

De rechtsorde van de Europese Unie verschilt op een aantal punten van de "normale" internationale publiekrechtelijke rechtsorde. De nationale rechter is niet de enige rechter die verdragsbepalingen interpreteert. Lagere rechtbanken (rechtbank, gerechtshof) kunnen aan het Hof van Justie van de EU een zogenaamde prejudiciële vraag stellen om te vragen hoe een verdragsbepaling geïnterpreteerd moet worden. De hoogste rechter moet dat zelfs als er onduidelijkheid is over de uitleg van een verdragsbepaling.

Hoofdstuk 4: Welke bronnen kent het internationale publiekrecht?

Artikel 38 Statuut IGH noemt de belangrijkste bronnen van internationaal publiekrecht. Bij de toepassing van het volkenrecht moet het IGH deze bronnen in acht nemen.

Artikel 38 noemt allereerst *verdragen*. Dit zijn geschreven overeenkomsten met uiteenlopende onderwerpen. Zij kunnen worden gesloten tussen meerdere staten (multilaterale verdragen) of tussen twee staten (bilaterale verdragen). Staten binden zich vrijwillig aan de regels die worden vastgelegd in het verdrag. Zij zijn slechts gebonden aan de regels van het verdrag tegenover de andere partij(en). Verdragen die gewoonterechtelijke regels codificeren vormen hierop een uitzondering. Staten die geen partij zijn, zijn toch gebonden aan de in het verdrag vastgelegde gewoonterechtelijke regels. Een verdrag is vergelijkbaar met een overkomst onder nationaal recht. Grondslag van het internationale rechtsverkeer is de regel dat overeenkomsten moeten worden nagekomen, 'pacta sunt servanda' (artikel 26 Weens Verdragenverdrag).

Het bindende karakter van een verdrag volgt niet uit de benaming van het verdrag, maar uit de bedoeling van partijen. Ook is de intentie van partijen van groot belang. Volgens het IGH konden ministeriële notulen ook als verdrag worden aangemerkt. De ministers in kwestie hadden namelijk de intentie een bindende afspraak te maken.

Verdragen kunnen worden onderscheiden in de volgende drie typen: *traités-contrats*, *traités-lois* en *traités-constitutions*. De *traités-contrats* zijn verdragen vergelijkbaar met overeenkomsten naar nationaal recht. Zij regelen bijvoorbeeld economische betrekkingen tussen staten. De *traités-lois* zijn verdragen waarbij doorgaans veel staten zijn betrokken, zoals het VN-Handvest. Deze verdragen vervullen in zekere mate de functie van wereldwetgeving. Verdragen die voorzien in de oprichting van internationale organisaties, zijn ten slotte de *traités-constitutions*.

Na de Tweede Wereldoorlog zijn er veel verdragen tot stand gekomen. In deze periode kwam ook de dekolonisatie op gang. De nieuwe gedekoloniseerde staten hadden slechte ervaringen met verdragen, die er in hun optiek vaak op waren gericht het hele land leeg te plunderen. De VN nam daarom in 1962 een resolutie aan die de gehele soevereiniteit van staten over hun natuurlijke bronnen regelde.

Wat dient te gebeuren als door ingrijpend veranderde omstandigheden de inhoud van een verdrag onbillijk is geworden? Een belangrijk verdrag over verdragenrecht is het Weens Verdragenverdrag (WVV) van 1969.

Dit verdrag bevat bijvoorbeeld regels over het sluiten van verdragen, het in werking treden en beëindigen daarvan. De algemene gelding van de 'clausula rebus sic stantibus' is erkend. In bepaalde gevallen heeft elke verdragspartij bij onvoorziene fundamentele veranderingen van omstandigheden het recht op beëindiging van verdragsverplichting, artikel 62.

Het *gewoonterecht* is een onzekere bron van internationaal recht. Twee elementen spelen een rol: de regelmatige statenpraktijk ('usus') en de opvatting dat deze statenpraktijk met het recht in overeenstemming is ('opinio juris').

Uit handelen of nalaten van staten kan een statenpraktijk worden afgeleid, maar ook uit de nationale wetgeving. In de Lotus case werd bepaald dat de statenpraktijk *uniform* en *constant* diende te zijn. Dit werd later door het IGH genuanceerd. De statenpraktijk kan verschillen, maar in het geval van een positieve verplichting is een grotere mate van consistentie vereist. In de Nicaragua case heeft het IGH dit aangevuld. Enkele tegenstrijdige handelingen kunnen aan de statenpraktijk niet het bestaan van een gewoonterechtelijke regel blokkeren zolang de rechtsovertuiging nog bestaat. Een statenpraktijk moet bovendien *wijdverbreid* zijn. Een groot aantal staten, in ieder geval staten die een belang hebben in de gewoonterechtelijke regel, moet een dergelijke praktijk bezigen. Een staat die zich vanaf het ontstaan van een regel aanhoudend en duidelijk blijvend verzet tegen een bepaalde praktijk, zal niet gebonden zijn aan de betreffende regel: zo'n staat noemt men een 'persistent objector'.

Naast 'usus' is ook 'opinio iuris' vereist. De statenpraktijk is het gevolg van een rechtsovertuiging; een staat is er van overtuigd dat de praktijk wordt vereist door een rechtsregel. Dit kan bijvoorbeeld uit verklaringen van vertegenwoordigers van de betreffende staat worden afgeleid.

Kunnen eenzijdige handelingen tot gewoonte leiden? Als een eenzijdige handeling vaker voorkomt en de andere staten zich daarbij neerleggen, kan deze praktijk leiden tot een regel van internationaal gewoonterecht. Deze ontwikkeling van internationale publiekrechtelijke regels is vaak gebaseerd op zogenaamde *permissive resolutions* van de Algemene Vergadering van de VN.

Verdragsverplichtingen en regels van gewoonterecht kunnen naast elkaar blijven bestaan. Verdragen hebben echter als voordeel dat zij duidelijk geformuleerde en geschreven rechtsregels bevatten. Bovendien is duidelijk welke staten wel en welke staten niet zijn gebonden aan een verdrag. Na 1945 zijn belangrijke delen van het internationale publiekrecht gecodificeerd. Verdragen hebben dan ook meer en meer de plaats van het gewoonterecht ingenomen.

Ook *algemene rechtsbeginselen* zijn bron van internationaal recht. Gaat het hierbij enkel om technisch juridische beginselen, zoals de regel dat niemand meer recht kan overdragen dan hij zelf heeft, of betreft het beginselen waarvan een bepaalde rechtsorde uitgaat, zoals de niet-erkenning van onrechtvaardige verrijking? Artikel 1 Protocol 1 EVRM duidt bijvoorbeeld op het laatste. Onduidelijk is welke algemene beginselen van nationaal recht van toepassing zijn in het internationale publiekrecht. Er bestaat geen positief-rechtelijk criterium. Van enkele beginselen wordt aangenomen dat zij in het algemeen onder algemene rechtsbeginselen vallen, namelijk beginselen als redelijkheid, billijkheid, goede trouw en proportionaliteit.

Artikel 38 Statuut IGH noemt als hulpmiddel van rechtsvinding *rechterlijke beslissingen en doctrine*. Voor het beantwoorden van de vraag welke rechterlijke beslissingen en welke zienswijzen van de meest bevoegde schrijvers in aanmerking komen, bestaat geen criterium. Het antwoord zal afhangen van de omstandigheden van het geval. Een uitspraak van het IGH kan ook voor staten die geen partij zijn bij een geschil leidend zijn voor interpretatie en toepassing van het internationale recht. Voor de versterking van de internationale rechtspraak en voor een gelijke uitleg en toepassing van het geldende volkenrecht, zullen de verschillende internationale hoven en tribunalen doorgaans zorgen.

Artikel 38 is niet uitputtend. Artikel 94 Grondwet noemt ook een bron van volkenrecht: bindende besluiten van volkenrechtelijke organisaties. Dit zijn besluiten van organen van supranationale organisaties, zoals besluiten van de Europese Commissie van de EU. De bindende kracht van deze besluiten is toegekend door de deelnemende staten.

Regels vastgelegd in resoluties van de Algemene Vergadering van de VN zijn formeel-juridisch niet bindend, het zijn dus geen bindende rechtsregels. Wel gaat er een zekere normatieve werking vanuit. Deze 'soft law' kan via gewoonte en jurisprudentie wel algemeen bindend internationaal gewoonterecht worden. Ook een constante praktijk van internationale organisaties kan leiden tot het erkennen van het bestaan van ongeschreven regels van volkenrecht.

Hoofdstuk 5: Subjecten van het internationale publiekrecht

Subjecten van internationaal publiekrecht zijn dragers van rechten, plichten en bevoegdheden. Niet alle subjecten hebben dezelfde rechten, plichten en bevoegdheden. *Staten* en de door staten gevormde *internationale organisaties* zijn subjecten van het internationaal publiekrecht. Staten worden tegenwoordig onderscheiden in verschillende categorieën. Ontwikkelingslanden genieten in bepaalde deelgebieden van het internationale recht namelijk bepaalde voorrechten. De uitbreiding van de internationale rechtsgemeenschap in verticale richting leidde bovendien tot de erkenning van *volken*, *natuurlijke personen* en *rechtspersonen* als subjecten van internationaal publiekrecht. Ten slotte moet de mensheid als geheel worden genoemd. De rechten van de *humankind* moeten worden gerespecteerd.

Het internationale publiekrecht regelde in eerste instantie de onderlinge verhouding van *staten*. Belangrijke delen van dit recht betreffen nog steeds de wederzijdse afbakening van bevoegdheden en gebieden van staten en gedragsregels onderlinge samenwerking. Staten worden dan ook aangeduid als de *oorspronkelijke of volledige rechtssubjecten* van het internationale recht. Het internationale publiekrecht heeft zich ontwikkeld van een traditionele 'law of co-existence' naar een moderne 'law of co-operation'. Samenwerking kan worden gezocht in bijvoorbeeld onderhandelingen. Veelal worden echter organisaties gevormd. Een tweede, belangrijk onderdeel van het internationale publiekrecht betreft dan ook deze organisaties. De positie van volken en mensen kan als derde onderdeel van het internationale publiekrecht worden beschouwd. Door staten is aan internationale organisaties, volken en individuen rechtssubjectiviteit toegekend, ook wel aangeduid als *afgeleide rechtspersoonlijkheid*. Naast deze verticale uitbreiding van het aantal rechtssubjecten is het aantal rechtssubjecten ook horizontaal gegroeid. Deze kwantitatieve uitbreiding leidde ook tot een kwalitatieve verandering. Jongere armere staten hebben andere behoeften dan de oudere welvarende staten. Zij verwachtten van het internationale publiekrecht bescherming tegen sterke staten, maar het internationale publiekrecht moet ook de ontwikkeling bevorderen. De jongere staten willen, in plaats van een gemeenschap waarin de economische wetten vrij spel hebben, een 'welfare community', een gemeenschap waarin het welzijn van alle leden wordt bevorderd.

Vrijheden worden ten bate van hulpbehoevenden beperkt, bijvoorbeeld de vrijheid van zee. Deze vrijheid houdt in principe ook vrije bodemexploitatie in. In deze vorm zou deze vrijheid echter alleen de welvarende en technisch hoogontwikkelde staten ten goede komen; deze hebben immers de middelen om die exploitatie mogelijk te maken, terwijl armere landen dat niet hebben. Dit is niet billijk. De exploitatie moest daarom worden onderworpen aan een internationaal regime. Een en ander is nader uitgewerkt in het VN-Zeerechtverdrag.

Internationale organisaties worden onderscheiden in functionele en algemeen-politieke organisaties, zoals de VN. Functionele organisaties werken op één bepaald terrein, zoals de WHO.

De vorming van organisaties leidt tot een vermindering van de beslissingsvrijheid van soevereine staten. Het internationale publiekrecht bepaalt de grenzen van deze soevereiniteit. Door de opkomst van organisaties met veelomvattende taken ontstond de behoefte om de soevereiniteit tegen de macht van dergelijke organisaties te beschermen. Als gevolg van artikel 2 lid 7 VN-Handvest mag de VN zich bijvoorbeeld niet inlaten met zaken die behoren tot de sfeer van 'domestic jurisdiction'.

Ook *volken* hebben een plaats gekregen in het internationale publiekrecht. Volken zijn dragers van rechten die moeten worden gerespecteerd door staten. Ook zijn zij dragers van rechten waarvoor zij zelf kunnen opkomen. Het zelfbeschikkingsrecht van volken is onder meer vastgelegd in artikel 1 IVBPR. Een eenduidige definitie van de term volk bestaat niet, maar in zijn algemeenheid kan worden gezegd dat een volk beschikt over een gemeenschappelijk grondgebied, taal, geschiedenis en cultuur.

Ook de *burger* is drager van rechten en plichten onder het volkenrecht. Er zijn verschillende mensenrechtenverdragen gesloten. Vaak zijn mensenrechtenverdragen gericht op de bescherming van een bepaalde groep individuen, bijvoorbeeld kinderen, of op de bescherming van bepaalde gevallen, bijvoorbeeld foltering. In artikel 29 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens wordt ook gesproken van plichten. Na WOII stonden individuen terecht wegens de schending van normen van volkenrecht.

Ook *rechtspersonen*, zoals multinationale ondernemingen, kunnen rechtssubjecten van volkenrecht zijn. Economische belangen worden beschermd, maar multinationale ondernemingen dienen bijvoorbeeld ook regels ter bescherming van het milieu in acht te nemen. Daarnaast kunnen zij worden aangesproken op de verplichting om de mensenrechten te waarborgen. Ook zijn er gedragsnormen opgesteld voor ondernemingen die internationaal functioneren; deze normen zijn echter niet bindend.

Is de mensheid als zodanig een naar internationaal publiekrecht erkend subject? Het antwoord op deze vraag staat nog open. In het internationale milieurecht bijvoorbeeld is het begrip gemeenschappelijke zorg van de mensheid belangrijk geworden. Ook kan worden genoemd het VN-Zeeverdrag waarin de zeebodem is bestempeld tot gemeenschappelijk erfgoed van de mensheid. De Internationale Zeebodemautoriteit waakt over deze rechten van de mensheid.

Hoewel staten in beginsel nog steeds de belangrijkste entiteiten in het internationale publiekrecht zijn, zijn zij niet de enige partijen. Internationale organisaties, internationale ondernemingen en andere entiteiten krijgen een steeds grotere rol in het internationale publiekrecht, niet alleen als dragers van rechten en plichten maar ook als rechtsscheppende en –handhavende entiteiten. De uitbreiding van deze kring van rechtsdeelnemers werpt echter enkele fundamentele vragen ten aanzien van het internationale publiekrecht op; welke rechten kunnen deze entiteiten krijgen, welke entiteiten hebben waarover gezag etc.

Hoofdstuk 6: Verdragenrecht

Het Weens Verdragenverdrag (WVV) van 1969 is van toepassing op verdragen die zijn gesloten tussen staten. De meeste regels van dit verdrag zijn ook bindend voor staten die geen partij zijn. Deze zijn namelijk van gewoonterechtelijke aard. In beginsel is het WVV slechts van toepassing op verdragen die zijn gesloten na de inwerkingtreding van dit verdrag. De daarin neergelegde gewoonterechtelijke regels zijn echter ook van toepassing op verdragen van voor die tijd.

In beginsel worden verdragen tussen staten in geschreven vorm gesloten. Geschreven overeenkomsten geven duidelijkheid en rechtszekerheid. Onder het begrip verdrag vallen naast de formele verdragen ook de minder formele overeenkomsten, zoals een uitwisseling van nota's tussen ministers van Buitenlandse Zaken. Van doorslaggevend belang is dat staten bindende verplichtingen willen aangaan ten opzichte van de andere partij(en).

Voorafgaand aan de *sluiting* van verdragen, vinden *onderhandelingen* plaats. De duur van het onderhandelingsproces is afhankelijk van het aantal betrokken staten en het onderwerp van het verdrag. Dit proces is niet onderworpen aan regels van internationaal recht, maar de onderhandelingen dienen wel te goeder trouw plaats te vinden. Een persoon die een staat vertegenwoordigt, dient te beschikken over een volmacht. Nadat overeenstemming is bereikt over de inhoud van het verdrag wordt de tekst vastgesteld en *geparafeerd*. Veelal worden verdragen getekend onder voorbehoud van nationale goedkeuring en ratificatie (bekrachtiging). Na *ondertekening* zijn de betrokken staten nog niet gebonden aan het verdrag. Zij moeten zich echter onthouden van handelingen die in strijd zijn met voorwerp en doel van het verdrag, artikel 18 WVV. Een verdrag kan per direct worden toegepast als hiervoor spoedeisende redenen bestaan. Als een verdrag nationaal niet wordt bekrachtigd, kan een staat verklaren het verdrag niet langer toe te passen: *designing* genoemd.

Artikel 91 lid 1 Grondwet eist nationale *bekrachtiging*. De wet bepaalt de wijze van goedkeuring, artikel 91 lid 2. Goedkeuring van verdragen is geregeld in de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking van verdragen. Bekrachtiging kan alleen na uitdrukkelijke of stilzwijgende goedkeuring van de Staten-Generaal. Vanwege artikel 46 WVV kan een staat zich niet beroepen op nationale wetgeving betreffende goedkeuring van verdragen om zich te onttrekken aan verdragsverplichtingen. Artikel 46 dient ter bescherming van de goede trouw van de andere verdragspartijen. Nadat nationale goedkeuring van een verdrag is verkregen, zal de akte van bekrachtiging worden neergelegd bij de depositaris van het verdrag. Doorgaans treedt een verdrag in werking als beide partijen het verdrag hebben bekrachtigd (bilateraal verdrag) of als het verdrag is bekrachtigd door een bij het verdrag bepaald aantal staten.

Als een staat het met bepaalde verdragsbepalingen niet eens is, dan kan een *voorbehoud* worden gemaakt, artikel 19 e.v. WVV. Een staat verklaart daarbij uitdrukkelijk zich niet te binden ten opzichte van de betreffende verdragsbepalingen. Regels ten aanzien van het maken van voorbehouden zijn doorgaans te vinden in het betreffende verdrag. Zo niet, dan zijn de algemeen geldende regels betreffende voorbehouden van het WVV van toepassing. Een voorbehoud mag niet in strijd zijn met doel en voorwerp van het verdrag. Voorbehouden kunnen ertoe leiden dat tussen verschillende partijen bij een verdrag verschillende bepalingen gelden.

Leidend voor het *interpreteren* van verdragen zijn artikel 30 e.v. WVV. Zij hebben de status van gewoonterecht. Artikel 31 noemt allereerst de *objectieve methode*. Door verdragspartijen moet worden gekeken naar de betekenis van de verdragstekst volgens normaal spraakgebruik. Daarnaast noemt artikel 31 ook de *teleologische methode*, artikel 31 spreekt van het '*object and purpose*' van het verdrag. Aan de hand van het doel en de strekking van het verdrag dient de betekenis van de betreffende bepalingen te worden geïnterpreteerd.

Als aan de hand van deze primaire interpretatiemethoden geen helderheid kan worden verkregen, kan de *subjectieve methode* of historische interpretatiemethode als hulpmiddel worden gebruikt. Hierbij wordt voornamelijk naar de bedoeling van partijen aan de hand van de onderhandelingsgeschiedenis (*travaux préparatoires*) gekeken. Daarnaast kunnen ook later gesloten overeenkomsten en de verdragspraktijk van belang zijn bij de uitleg van een verdragsbepaling.

Verdragen gelden in beginsel slechts tussen de verdragsluitende staten. Ingevolge artikel 34 zijn derde staten niet gebonden. Staten zijn immers soeverein. Zij zijn in beginsel slechts gebonden door een verdrag als zij daarmee uitdrukkelijk hebben ingestemd. Verdragen kunnen echter voorzien in rechten en plichten voor derde staten, artikel 35 e.v. In beginsel gelden verdragsverplichtingen voor het gehele grondgebied van een staat. Als een verandering van territorium plaatsvindt, volgt het verdrag deze grenswijziging. Deze regel van de beweeglijke verdragsgrenzen geldt, tenzij een verdrag specifiek is gebonden aan het grondgebied. Een staat kan zich in beginsel niet aan zijn verdragsverplichtingen onttrekken door zich te beroepen op tegenstrijdige verplichtingen die voortvloeien uit een ander verdrag. Artikel 103 VN-Handvest vormt hierop een uitzondering.

Een verdrag gesloten voor een *bepaalde* tijd eindigt na het verstrijken van deze tijd. Doorgaans worden verdragen echter stilzwijgend voortgezet. Een verdrag gesloten voor *onbepaalde* tijd bevat doorgaans bepalingen over opzegging. Ingevolge artikel 56 WVV is een verdrag dat geen bepalingen bevat aangaande zijn beëindiging niet opzegbaar. In artikel 53 e.v. zijn de regels over verdragsbeëindiging en opschorting te vinden. Wanprestatie en overmacht zijn gronden voor beëindiging en opschorting. In artikel 62 wordt een bijzondere grond genoemd, de 'clausula rebus sic stantibus', een wezenlijke verandering van omstandigheden waaronder het verdrag was gesloten.

Ingevolge artikel 53 is een verdrag geheel nietig als het wordt gesloten in strijd met een dwingende norm van algemeen volkenrecht, de regel van 'jus cogens'. Ingevolge artikel 64 wordt een verdrag nietig als het in strijd komt met een nieuwe dwingende norm van algemeen volkenrecht, dus een nieuwe regel van 'jus cogens'. De gevolgen zijn nader geregeld in artikel 71. Wanneer is sprake van een regel van 'jus cogens'? Hierover kan onzekerheid bestaan. Bij een geschil betreffende toepassing of uitlegging van de artikel 53 of 64 kunnen partijen zich dan ook wenden tot het IGH, artikel 66. Met zekerheid kan worden gezegd dat regels waarvan de schending een internationaalrechtelijk ernstig misdrijf opleveren vallen onder 'jus cogens'.

Hoofdstuk 7: Het recht van internationale organisaties

Internationale organisaties dienen de gemeenschappelijke belangen van staten. Een van de oudste internationale organisaties is de Wereld Post Unie (1874). Functionele organisaties op het gebied van bijvoorbeeld radio en televisie of het luchtverkeer verzekeren de behartiging van de betreffende belangen. Bijzondere belangen worden dus in functionele organisaties geregeld. Ook grote algemene belangen, zoals vrede, welvaart en leefmilieu vragen om internationale samenwerking. Naast de *functionele organisaties* bestaan dan ook *algemene (of politieke)* organisaties, zoals de VN. Ten aanzien van internationale organisaties kan onderscheid worden gemaakt tussen open en gesloten organisaties. *Open organisaties* staan open voor alle staten. Het lidmaatschap van *gesloten organisaties* is beperkt tot staten die behoren tot een bepaalde groep, bijvoorbeeld de OPEC. Zij behartigt het belang van de olie-exporterende landen. Ook kunnen organisaties worden onderscheiden in internationale en supranationale organisaties. Bij *internationale organisaties* behouden staten hun soevereiniteit. Een staat kan niet tegen zijn wil worden gebonden, besluiten worden unaniem genomen. De organen bestaan uit leden die het nationale belang behartigen. Bij *supranationale organisaties* wordt een bovenstatelijke gemeenschap gevormd. Een supranationale gemeenschap neemt soevereine taken van de leden over. De organen bestaan uit leden die het gemeenschappelijke belang behartigen.

Meerderheidsbeslissingen zijn voor alle leden bindend. Een *regionale organisatie* wordt gevormd door staten die door gemeenschappelijke opvattingen en geografische ligging nauw verwant zijn, zoals de Afrikaanse Unie of de Raad van Europa. De binnen een regionale organisatie gevormde rechtsregels kunnen het algemene internationale publiekrecht verfijnen. Ook kunnen zij bijzonder recht vormen, zoals het EVRM dat door de Raad van Europa tot stand is gebracht. Bijzonder regionaal recht mag echter geen inbreuk vormen op algemeen internationaal publiekrecht.

Veelal worden internationale organisaties opgericht bij verdrag. Daarin worden de doelstellingen van de organisatie weergegeven en de wijze waarop zij zullen worden verwezenlijkt. Ter uitvoering van verschillende taken worden organen in het leven geroepen. Daarnaast wordt in het oprichtingsverdrag de besluitvorming geregeld. Naast dit *institutionele recht* moet ook het *materiële recht* van organisaties worden genoemd. Dit recht wordt gevormd door de besluiten van de organisaties. Internationale organisaties hebben rechten, plichten en bevoegdheden. Daarnaast kunnen zij met andere organisaties of staten overeenkomsten sluiten. Doorgaans beschikken internationale organisaties dus over internationale rechtspersoonlijkheid. In sommige gevallen wordt hiervan melding gemaakt in het oprichtingsverdrag. In andere gevallen zal uit de rechten, plichten en bevoegdheden van de betreffende internationale organisatie de rechtspersoonlijkheid moeten blijken. Wanneer beschikt een internationale organisatie over internationale rechtspersoonlijkheid? Het IGH oordeelde dat een organisatie over rechten, plichten en bevoegdheden moet beschikken die noodzakelijk zijn voor de uitoefening van de functies van de betreffende organisatie. De VN bijvoorbeeld zou zonder deze rechtspersoonlijkheid niet in staat zijn haar functies effectief uit te oefenen. De internationale rechtspersoonlijkheid van de VN wordt niet expliciet genoemd in het VN-Handvest, maar blijkt impliciet uit de intenties van de oprichters (de leer van de *implied powers*). Rechten, plichten en bevoegdheden dienen dus noodzakelijk te zijn voor de uitoefening van de functies van de internationale organisatie. Daarnaast vloeien zij expliciet of impliciet voort uit het oprichtingsverdrag en de ontwikkelde praktijk.

Bijna alle staten van de wereld zijn partij bij de VN. De primaire doelstelling van de VN is weergegeven in de preambule bij het VN-Handvest: de beveiliging van de komende generaties tegen oorlogsgeweld. Door het geweldverbod van artikel 2 lid 4 en het stelsel van gemeenschappelijke handhaving daarvan wordt het vrededoel nagestreefd.

Het handhaven van vrede en veiligheid gebeurt echter niet slechts door het gebruik van deze collectieve veiligheidsmaatregelen, maar ook bijvoorbeeld door vreedzame geschillenbeslechting, het bevorderen van mensenrechten en het oplossen van sociaal-economische problemen (additionele doelstellingen). De VN bestaat uit zes hoofdorganen en een aantal autonome organen, ingesteld door de Economische en Sociale Raad of de AV. Ook zijn er gespecialiseerde organisaties, zoals de Wereldbank. Dit zijn bij verdrag opgerichte autonome organisaties die geen onderdeel zijn van de VN, maar daarmee wel een samenwerkingsverband hebben.

Als eerste hoofdorgaan van de VN kan worden genoemd de *Veiligheidsraad*. De Veiligheidsraad is primair verantwoordelijk voor de vredeshandhaving, artikel 24 lid 2. De raad bestaat uit 15 leden, waarvan 5 permanent lid zijn, artikel 23. Ten aanzien van collectieve acties, op basis van hoofdstuk VII van het VN-Handvest, geldt dat alle permanente leden daarmee moeten instemmen, het *vetorecht*. Ten aanzien van besluiten over procedurele kwesties is het vetorecht niet van toepassing, artikel 27. Als de Veiligheidsraad besluit om over te gaan op collectieve actie, moeten staten dit besluit opvolgen op grond van artikel 25 VN-handvest. De Veiligheidsraad kan nog geen besluiten tot militaire acties geven. Ingevolge artikel 43 zijn daarvoor verdragen noodzakelijk. Deze zijn echter nooit gesloten. De Veiligheidsraad kan wel een groep staten (*a coalition of the willing and able*) middels een resolutie machtigen om alle noodzakelijke (militaire) middelen (*all necessary measures*) te gebruiken. In de praktijk treedt *collectieve diplomatie* langzaam in de plaats van het systeem van collectieve veiligheid. Diplomatieke bemiddeling leidt regelmatig tot het instellen van VN-vredesmachts. Deze dienen de betrokken partijen uit elkaar te houden. Ook hebben zij de taak om vrede en rust in het betreffende gebied te bewaren. Vrede dient niet met militaire middelen af te worden gedwongen.

Een ander hoofdorgaan van de VN is de *Algemene Vergadering*. In de AV zijn alle leden vertegenwoordigd. Zij houdt zich bezig met alle zaken die binnen het werkkterrein van de VN vallen. De AV doet aanbevelingen in de vorm van resoluties. Deze zijn in beginsel niet bindend. Besluiten over belangrijke zaken moet zij met tweederde meerderheid nemen, artikel 18. Belangrijke politieke zaken worden in plenaire vergadering besproken.

Ook de *Economische en Sociale Raad* is één van de hoofdorganen. De ECOSOC is belast met sociale en economische zaken, artikel 62. Ingevolge artikel 63 kan de ECOSOC werkzaamheden van gespecialiseerde organisaties, zoals het IMF, coördineren. Deze organisaties werken in de praktijk echter nagenoeg autonoom.

De *Trustschapsraad* is belast met de behandeling van trustschapszaken. Alle voormalige trustgebieden zijn inmiddels onafhankelijk geworden. De Trustschapsraad heeft daarmee eigenlijk geen functie meer, hoewel in het verleden geprobeerd is deze raad nog een andere functie te geven.

Met de dagelijkse leiding van de VN is een *Secretaris-generaal* belast. De Secretaris-generaal heeft een recht van initiatief om zaken op de agenda van AV of Veiligheidsraad te plaatsen, artikel 99. Hij wordt op aanbeveling van de Veiligheidsraad door de AV voor een periode van 5 jaar gekozen.

Ten slotte is het *Internationale Gerechtshof* één van de hoofdorganen van de VN. Het IGH heeft alleen rechtsmacht als staten zich vrijwillig aan de rechtsmacht van het IGH onderwerpen. Ingevolge artikel 96 kan het IGH een '*advisory opinion*' geven. Deze adviezen binden staten echter niet.

Er is een aantal functies van internationale organisaties te onderscheiden. Zo kan een internationale organisatie fungeren als ontmoetingsplaats en discussieplatform. Ook kan zij functioneren als forum om belangen van staten te behartigen of belangen van staten op elkaar af te stemmen. Een internationale organisatie kan ook dienen om regels uit te vaardigen over één of meer onderwerpen van internationaal belang. Een internationale organisatie kan ook operatief functioneren, dat wil zeggen dat de organisatie actief handelt om belangen te behartigen zoals ontwikkelingshulp of vredesmissies. Een internationale organisatie kan ook toezicht houden. Ten slotte kan een internationale organisatie staten de gelegenheid bieden om hun geschillen te beslechten.

Hoofdstuk 8: Enkele klassieke hoofdstukken van het internationale publiekrecht als wereldrecht.

Allereerst kan worden genoemd de *erkenning van staten en regeringen*. Een staat kan rechten en plichten aan het volkenrecht ontlenen. Bij afscheiding uit een bestaand staatsverband en vorming van een nieuwe staat is internationale erkenning mede afhankelijk van het antwoord op de vraag: wordt effectieve macht over het territorium van de nieuwe staat uitgeoefend? De functie van erkenning is door toelating als lid tot de VN in grote mate overgenomen. De erkenning van een bepaalde regering is voornamelijk van politieke betekenis. Om te kunnen spreken van een staat, moet zijn voldaan aan een aantal criteria. Er moet sprake zijn van een grondgebied, een bevolking, een regering met effectief gezag over bevolking en grondgebied, en de mogelijkheid moet bestaan om internationale betrekkingen aan te gaan met andere staten.

Er worden geen eisen gesteld aan de grootte van het betreffende *grondgebied (territorium)*. De afbakening van de fysieke grenzen is van belang. Ondanks betwisting van grenzen, is Israël door andere staten erkend en bovendien lid van de VN. Ook ten aanzien van het criterium *bevolking* worden geen nadere eisen ten aanzien van de omvang gesteld. Door nationaliteit wordt de band tussen staat en bevolking gevormd. Het *effectieve gezag* is zeer belangrijk voor de erkenning van een nieuwe staat. Aan het criterium gezag worden geen interne eisen gesteld. Er hoeft bijvoorbeeld geen sprake te zijn van een democratie. Een regering dient formeel het gezag uit te oefenen. Zij moet daadwerkelijk en effectief gezag uitoefenen over grondgebied en bevolking. Afwezigheid van effectief gezag, tijdelijk dan wel langdurig, heeft in beginsel geen invloed op erkenning. De erkenning van een staat zal doorgaans niet worden ingetrokken als geen sprake meer is van effectief gezag. Bij het stichten van een nieuwe staat is een effectief gezag echter zeer belangrijk. Erkenning betekent voor een nieuwe staat de mogelijkheid tot het aangaan van internationale betrekkingen met andere staten. Erkenning is geen noodzakelijke voorwaarde voor het tot stand komen van een staat; erkenning heeft slechts declaratoire werking. Erkenning kan uitdrukkelijk plaatsvinden, maar ook stilzwijgend door het aangaan van betrekkingen met de nieuwe staat.

Een ander klassiek deelgebied is de immuniteit van staten, staatshoofden en overheidsfunctionarissen. Veel van de regels zijn vastgelegd in de Weense verdragen (1961 en 1963) omtrent het diplomatieke en consulaire recht. Deze regels vormen een codificatie van eeuwenoud gewoonterecht.

De immuniteit van staten volgt uit het Latijnse adagium *par in parem non habet imperium*, wat inhoudt dat gelijken geen gezag over elkaar hebben. Een soevereine staat kan niet voor de rechter van een andere soevereine staat gedaagd worden, behoudens toestemming van de staat zelf. Deze immuniteit is niet absoluut; veel staten handelen bijvoorbeeld middels staatsbedrijven. Recente jurisprudentie wijst erop dat de staat in dit soort zaken niet immuun is; de immuniteit strekt tot handelingen van de staat in het uitoefenen van zijn publieke gezag (handelingen *iure imperii*). Dit wordt ook wel de relatieve immuniteitsleer genoemd.

Voor het uitoefenen van privaatrechtelijke bevoegdheden kan de staat dan bijvoorbeeld niet zomaar immuniteit inroepen.

Deze immuniteit moet onderscheiden worden van de leer van de *act of state*. Deze houdt in dat de nationale rechter zich niet mag uitspreken over de rechtmatigheid en geldigheid van een handeling *iure imperi* van een staat. Dit is echter geen dwingende internationale publiekrechtelijke regel, en er wordt dan ook wel eens van afgeweken.

Uit de immuniteit van de staat vloeit de immuniteit van de gezagsdragers en vertegenwoordigers van die staat voort. Hierin wordt een onderscheid gemaakt tussen functionele en personele immuniteit. Functionele immuniteit biedt alleen immuniteit aan vertegenwoordigers van de staat ten aanzien van handelingen in hun functionele hoedanigheid. Personele immuniteit ziet op alle handelingen, dus ook privéhandelingen, van een vertegenwoordiger van een staat. Deze immuniteit was vroeger alleen van toepassing op staatshoofden, maar het wordt aangenomen dat deze ook geldt voor regeringsleiders, ministers van buitenlandse zaken en (hoge) diplomaten.

Een ander voorrecht dat diplomaten en ambtenaren van internationale organisaties in een vreemde staat over het algemeen genieten is vrijstelling van belastingen. Hoewel de persoonlijke immuniteit ook wel de absolute immuniteit genoemd wordt, is deze immuniteit niet meer absoluut. Zo geldt de immuniteit niet voor handelingen die aan te merken zijn als ernstige internationale misdrijven; het gaat dan over het algemeen om ernstige misdaden tegen de mensheid zoals genocide en martelen.

Een ander deelgebied is *het recht van zee*. Dit recht van de zee is één van de oudste internationale rechtsgebieden; de Romeinen hielden zich hier al mee bezig. Ook bekend is het boek *Mare liberum* van Hugo de Groot, waarin hij al aangaf dat de zee van niemand en van ons allen is. De volle zee wordt inderdaad als volledig vrij gezien; kuststaten hebben echter soevereiniteit over hun kustgebied. Dit werd al in 1703 gesteld door de Nederlander Cornelis van Bijnkershoek. Vanaf de 19e eeuw werd het beginsel van de vrije zee volledig erkend.

In 1958 werd in Genève het eeuwenoude gewoonterecht van de zee opgetekend in vier verdragen. Veel ontwikkelingslanden hadden echter geen inspraak gehad in deze verdragen, en waren het er ook niet mee eens. Om deze reden werd een nieuw verdrag gemaakt, dat tenslotte in 1982 werd vastgelegd: het VN-Verdrag inzake het Recht van de Zee van 1982 (ook wel : *the World Constitution of the Oceans*).

Ingevolge het VN-Zeeverdrag heeft iedere kuststaat een territoriale zee van maximaal 12 zeemijlen. Een staat heeft in de territoriale zee dezelfde bevoegdheden als op land. Bovendien hebben kuststaten enkele bijzondere rechten in het op de territoriale zee aansluitende zeegebied: de aangrenzende zone. Ook genieten zij exclusieve rechten op het continentaal plateau en boortorens op het continentaal plateau. Ten slotte heeft een kuststaat exclusieve exploitatierechten op (niet)levende natuurlijke hulpbronnen in de Exclusieve Economische Zone van 200 mijl. Soevereine rechten mogen echter niet op volle zee worden uitgeoefend. Volgens het traditionele internationale publiekrecht heeft iedere staat op volle zee het recht om bijvoorbeeld te vissen of te varen. Bij de uitoefening van deze rechten moeten staten echter wel rekening houden met de redelijke belangen van anderen. De Internationale Zeebodemautoriteit ziet toe op activiteiten met betrekking tot de zeebodem die buiten de nationale jurisdicties van de lidstaten valt.

Een ander onderdeel van het internationale publiekrecht is de *bescherming door de staat van zijn onderdanen in den vreemde*. Het internationale publiekrecht erkende het recht van een staat om in te grijpen indien een onderdaan onrechtmatig werd behandeld in een andere staat. Beschaafde staten eisten bescherming van hun onderdanen. Rechtsbescherming betrof leven, lijf en goed.

Met name de respectering van privaateigendom speelt nog steeds een grote rol in het internationale publiekrecht. Is een staat gerechtigd goederen van vreemdelingen in het algemeen belang te onteigenen? Nationalisatie is volgens de 'nationale of gelijkheidsstandaard' (of de 'Calvo-doctrine') toelaatbaar onder internationaal publiekrecht mits ten aanzien van vreemdelingen niet wordt gediscrimineerd. In de NIEO-declaratie werd dit beginsel van niet-discriminatie verlaten. Privaateigendom van vreemdelingen kan worden overgedragen aan eigen onderdanen. Onteigeningen zouden echter in het investeringsklimaat zeer ongunstig zijn. Buitenlandse investeringen moesten dan ook worden beschermd en bevorderd. In toenemende mate worden bijvoorbeeld bilaterale investeringsbeschermingsverdragen gesloten. Deze zien toe op bescherming en bevordering van buitenlandse investeringen. Geschillen naar aanleiding van deze overeenkomsten kunnen investeerders voorleggen aan een nationale rechter. In laatste instantie kunnen investeerders zich richten aan internationale ad hoc arbitrage. Het nationale recht geldt niet slechts territoriaal. Ondernemingen/onderdanen, nemen een deel van hun nationaal recht mee als zij zich in het buitenland bevinden. Wat zijn de grenzen van de nationale rechtsmacht? De nationale rechtsmacht regelt iedere staat voor zich, maar een staat heeft daarbij geen onbeperkte vrijheid. Het internationale publiekrecht geeft de grenzen aan.

Vanouds is ook het economisch verkeer onderworpen aan het recht (*ubi commercium, ubi ius*). Al in de Middeleeuwen sloten handelssteden verdragen met elkaar en ontstond er een soort algemeen koopmansrecht. In de negentiende eeuw sloten soevereine staten verdragen met elkaar omtrent handel, en ook werden de eerste multilaterale verdragen gesloten. Tegenwoordig bestaat het internationale economische recht uit het internationale handelsrecht, het internationale mededingingsrecht, het internationale investeringsrecht en het internationale monetaire en financiële recht.

Na de Tweede Wereldoorlog heeft dit internationale economische recht zich steeds meer ontwikkeld. Er zijn internationale organisaties opgericht die toezicht houden op dit internationale economische recht en in het belang van dit recht en de staten in het algemeen handelen (IMF, Wereldbank). Ook zijn er wereldwijde afspraken over handel gemaakt, in bijvoorbeeld de GATT (Algemene Overeenkomst inzake Tarieven en Handel). Het doel van al deze organisaties is om drie belangen binnen de internationale economie te dienen:

- vrijheid (de handel moet zo vrij mogelijk zijn)
- gelijkheid (non-discriminatie)
- en reciprociteit (de wederzijds toegekende voordelen moeten evenwichtig zijn).

Bij deze organisaties worden stemmen gewogen op grond van de financiële bijdrage van de lidstaat aan de internationale handel. Dit is anders dan bij de VN, waar iedere stem even zwaar meeweegt in de besluitvorming.

Ontwikkelingslanden speelden bij de oprichting van de organisaties nauwelijks. De organisaties waren voor en door de industriële staten opgericht. Na jaren onvrede en discussie hierover krijgen ontwikkelingslanden nu ook steeds meer zeggenschap. Nieuwe beginselen in het internationale economische recht reflecteren deze ontwikkeling:

- de plicht tot samenwerking op economisch en sociaal terrein.
- Collectieve verantwoordelijkheid voor globale economische ontwikkeling, waaronder ook ontwikkeling van ontwikkelingslanden.
- Erkenning van soevereiniteit over natuurlijke bronnen
- Voorkeursbehandeling van ontwikkelingslanden
- Het recht van deelname voor alle landen aan internationale economische besluitvorming en discussie

Het *ius in bello*, ofwel het recht gedurende de oorlog, is ook een klassiek onderdeel van het internationale publiekrecht. Nu het *ius ad bellum* een gerechtvaardigd conflict niet uitsluit, is het van belang dat het *ius in bello* regelt wat wel en niet toelaatbaar is tijdens een gewapend conflict. Het *ius in bello* regelt de verhouding tussen "menschelijkheid" en militaire noodzaak.

Een belangrijk onderscheid in dit verband is het onderscheid tussen burgerdoelen en militaire doelen. Burgerdoelen mogen in principe niet aangevallen worden, terwijl militaire doelen wel aangevallen mogen worden. Hugo de Groot schreef dit ook al in zijn boek *de iure bellis ac pacis*. Het moderne oorlogsrecht stamt uit de negentiende eeuw. Jean Henry Dunant zette in 1864 het Rode Kruis op. Deze organisatie werd leidend in de ontwikkeling van het oorlogsrecht.

Het *ius in bello* geeft niet alleen regels over wie aangevallen mogen worden en wie niet, maar ook hoe zo'n aanval uitgevoerd mag worden. Dit deel van het *ius in bello* ziet op de gebruikte wapens en de gebruikte tactieken. Dit wordt ook wel het Haags oorlogsrecht genoemd, omdat de eerste verdragen rond dit onderwerp in Den Haag gesloten werden. Zo werden gif en giftige wapens al in 1907 verboden. In 1949 werden in Geneve humanitaire verdragen gesloten, die zagen op de behandeling van burgers en buiten gevecht gestelde militairen en zeelui.

Dit *ius in bello* is alleen van toepassing op gewapende conflicten. Een belangrijke vraag is dus ook wanneer er sprake is van zo'n gewapend conflict. Bovendien wordt in het *ius in bello* onderscheid gemaakt in welke regels gelden voor een internationaal gewapend conflict (IAC) en een niet-internationaal gewapend conflict (NIAC). Op een niet-internationaal gewapend conflict zijn andere bepalingen en verdragen van toepassing. Er zijn minder bepalingen over niet-internationale gewapende conflicten, omdat men lange tijd niet erkende dat de internationale (rechts)gemeenschap iets over deze conflicten te zeggen had; dit behoorde tot de nationale soevereiniteit van een staat.

Humanitair recht moet onderscheiden worden van mensenrechten. Mensenrechten zijn namelijk altijd van toepassing terwijl het humanitair recht alleen in gewapende conflicten geldt. Het doel van beide rechtsgebieden is hetzelfde, namelijk het beschermen van mensen en hun rechten.

Humanitair recht kan als wereldrecht gezien worden omdat het steeds universeler geldt. Bovendien zijn (bijna) alle staten partij bij de Geneefse conventies. Ook vormt een groot deel van het humanitair recht internationaal gewoonterecht; zelfs iets wat niet bij verdrag verboden is kan om deze reden nog verboden zijn.

Hoofdstuk 9: Enkele moderne hoofdstukken van het internationale publiekrecht als wereldrecht

Een belangrijk onderdeel van het internationale publiekrecht zijn *de rechten van de mens*. De universele rechten van de mens moeten door elke overheid gerespecteerd en gehandhaafd worden. Na WOII werd gestreefd naar de internationaalrechtelijke erkenning van algemene mensenrechten waarop geen inbreuk mocht worden gemaakt door nationale staten. De eerste afbakening van de individuele rechtspositie is te vinden in de Engelse 'Magna Carta' (1215). In Frankrijk leidde de revolutie tot de 'Declaration des droits de l'homme et du citoyen' (1789). De emancipatie van de arbeidersklasse leidde in West-Europa tot de erkenning van sociale rechten. Door deze nationale erkenning van mensenrechten vond een geleidelijke uitbreiding plaats van de groep waarop mensenrechten van toepassing zijn. Mensenrechten worden dan wel vanaf het begin als universeel geldend geformuleerd, maar in de Amerikaanse 'Declaration of Independence' wordt bijvoorbeeld gesproken van 'all men are created equal' met onvervreemdbare rechten. Dit betrof in 1776 echter alleen de blanken. Rassengelijkheid werd pas in het VN-Handvest erkend. Om het doel van artikel 1 lid 3 te bereiken werd door de AV de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens opgesteld (1948). In deze VN-resolutie zijn politieke vrijheidsrechten en sociale zekerheidsrechten opgenomen.

In 1966 werden de twee mensenrechtenverdragen gesloten, het IVBPR betreffende de burger- en politieke rechten en het IVESC betreffende de economische, sociale en culturele rechten. Na 1966 kwamen vele mensenrechtenverdragen tot stand, veelal toegespitst op een specifiek onderwerp of specifieke groep. Klassiek worden mensenrechten onderscheiden in drie generaties. De burger- en politieke rechten vormen de eerste generatie. Deze rechten en vrijheden vragen veelal een terughoudende opstelling van staten. De economische, sociale en culturele rechten vormen de tweede generatie. Ter verwezenlijking van deze mensenrechten is een meer actief overheidsoptreden vereist. De collectieve rechten, zoals het recht op zelfbeschikking van volken, vormen de derde generatie mensenrechten. Voorgaand onderscheid in overheidsoptreden is echter niet zo strikt als het lijkt. Om bijvoorbeeld de vrijheid van godsdienst te waarborgen, kan ook actief overheidsoptreden noodzakelijk zijn. Bovendien heeft het onderscheid in generaties niets te maken met het tijdstip van totstandkoming van deze mensenrechten.

Er bestaan verschillende mechanismen voor het toezicht op de naleving van mensenrechten. Het toezicht op de naleving vindt doorgaans plaats in bij het mensenrechtenverdrag opgerichte comité. De belangrijkste toezichts- en nalevingsmechanismen onder de VN-mensenrechtenverdragen zijn de rapportageplicht, het statenklachtrecht, het zelfstandig onderzoek en het individuele klachtrecht.

Allereerst het mechanisme van de *rapportageplicht*. Over inspanningen, verricht om de mensenrechtensituatie te verbeteren met betrekking tot de in een bepaald verdrag vastgelegde mensenrechten, moeten staten doorgaans rapporteren. Het verdragscomité kan vervolgens commentaar geven en vragen stellen. Het advies is echter niet bindend, naast 'naming and shaming' zijn de sanctiemogelijkheden dan ook gering.

Een ander mechanisme is het *statenklachtrecht*. Onder verschillende mensenrechtenverdragen heeft een staat de mogelijkheid om een klacht in te dienen over de mensenrechtensituatie in een andere staat. Het statenklachtrecht is doorgaans slechts van toepassing als beide staten de bevoegdheid tot klachtenbehandeling uitdrukkelijk hebben erkend. Statenklachten liggen doorgaans politiek gevoelig. Zij worden nauwelijks gebruikt.

Een verdragsorgaan kan ook op eigen initiatief *zelfstandig onderzoek* doen naar de mensenrechtensituatie in een staat. Dit mechanisme bestaat bijvoorbeeld in het VN-Verdrag tegen Foltering. Een staat kan echter een 'opt-out clause' inschakelen en het comité deze bevoegdheid ontnemen. Onderzoek zal doorgaans worden ingesteld als het verdragscomité over voldoende aanwijzingen beschikt. Een rapport, opgesteld naar aanleiding van onderzoek, is in beginsel niet bindend en niet openbaar. Openbaarmaking van een rapport kan echter wel als pressiemaatregel worden gebruikt.

Ten slotte het *individuele klachtrecht*, waarbij een individu een klacht kan indienen tegen de nationale staat, bijvoorbeeld onder het EVRM en het IVBPR. Het individuele klachtrecht is facultatief, een nationale staat moet het comité daartoe gemachtigd hebben. Echter is het voor nieuwe lidstaten onder het EVRM tegenwoordig verplicht om het individuele klachtrecht te aanvaarden. Ten aanzien van het individuele klachtrecht geldt een aantal voorwaarden. Ten eerste moet de klager zelf slachtoffer zijn van de schending. Daarnaast moeten de nationale rechtsmiddelen uitgeput zijn. Bovendien gelden vaak termijnen voor het indienen en behandelen van een klacht. Na het ontvankelijk verklaren van de klacht wordt de staat om reactie gevraagd. Er wordt gesproken van een procedure op basis van hoor en wederhoor. Het EHRM geeft voor lidstaten bindende uitspraken, de VN-comités geven 'views'. In een 'view' worden bevindingen gegeven, het betreft geen formele uitspraak. Er wordt dan ook gesproken van quasi-judiciële procedures. Doorgaans worden 'views' echter als gezaghebbende interpretaties opgevolgd door nationale rechters.

Naast rechten van de mensen, zijn er ook plichten van de mens. Na WOII ontstond de behoefte om volkenrechtelijke verbodsbepalingen ook te richten tegen het individu achter de staat. Ook het individu moest strafrechtelijk verantwoordelijk worden gesteld voor de niet-naleving van bepaalde volkenrechtelijke verbodsbepalingen. Dit leidde onder meer tot aanvaarding van het misdrijf tegen de menselijkheid. Berechting hiervoor vond bijvoorbeeld plaats in het grote internationale proces te Neurenberg. Bij strijd tussen enig nationaal bevel en de volkenrechtelijke plicht moet het individu de volkenrechtelijke plicht voor laten gaan. Er bestaan verschillende strafhoven en tribunalen waarvoor individuen kunnen worden vervolgd voor het plegen van internationale misdrijven. Deze tribunalen hebben de ontwikkeling van het internationale strafrecht versneld.

De oprichting van het Internationale Strafhof in 2002 is een grote doorbraak op het gebied van internationaal strafrecht. Het Strafhof is een onafhankelijke internationale organisatie. Het heeft onder meer rechtsmacht over misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven. Het werkt, in tegenstelling tot ad hoc tribunalen, op basis van complementariteit. Dit betekent dat een zaak pas wordt behandeld als de betreffende lidstaat niet bereid is dan wel niet de mogelijkheid heeft tot vervolging. Dit nieuwe deel van het internationale strafrecht kan nog niet als internationaal gewoonterecht of wereldrecht worden aangeduid. De VS is bijvoorbeeld geen lid bij het verdrag.

Een ander onderdeel van het internationale publiekrecht is het *zelfbeschikkingsrecht van volken*, bijvoorbeeld genoemd in artikel 1 IVBPR. Onderscheid wordt gemaakt tussen het zogenaamde externe zelfbeschikkingsrecht en het interne zelfbeschikkingsrecht. Extern betekent dat een volk het recht heeft om een eigen staat op te richten. Intern betekent dat een volk binnen de grenzen van een staat het recht heeft om te bestaan en zichzelf te ontwikkelen. In artikel 27 IVBPR bijvoorbeeld wordt uitdrukkelijk bepaald dat minderheden het recht hebben 'to enjoy their own culture'. Het recht op zelfbeschikking is met name ontwikkeld ten aanzien van koloniale volken. De Dekolonisatie-verklaring van de Algemene Vergadering van de VN wordt tegenwoordig als *ius cogens* gezien. Dat het recht op zelfbeschikking jegens allen werkt en dus tegen alle staten kan worden ingeroepen, is ook door het IGH bevestigd. Deze zelfbeschikking kan in strijd komen met de nationale soevereiniteit; niet iedere zelfbeschikking wordt daarom geaccepteerd.

Zo kan een minderheid binnen een staat, die op normale wijze kan deelnemen aan het staatsbestel, zich niet zomaar onafhankelijk verklaren. Toch blijft de verhouding tussen zelfbeschikking en soevereiniteit een gespannen verhouding.

De eerder genoemde soevereiniteit over natuurlijke bronnen vormt ook een deel van de zelfbeschikking. De oude koloniale mogendheden hadden in veel gevallen nog steeds de natuurlijke bronnen van oud-kolonies in handen. De nieuwe staten kregen echter, als deel van hun recht op zelfbeschikking, ook het recht om over deze bronnen te beschikken.

Ook *wapenbeheersing en ontwapening* zijn onderdeel van het internationale publiekrecht. In het VN-Handvest zijn het geweldverbod, artikel 2 lid 4, en de plicht tot vreedzame oplossing van geschillen, artikel 2 lid 3, verwoord. Staten houden er echter rekening mee dat conflicten niet altijd gewelddoos kunnen worden opgelost. Staten zijn daarom bewapend om de veiligheid te verzekeren. Nationale bewapening kan echter tot wapenwedloop en excessieve bewapening leiden. Het recht van wapenbeheersing en ontwapening is opgenomen in verschillende verdragen.

Het laatste onderwerp van internationaal publiekrecht dat zal worden genoemd is het *internationale milieu- en ontwikkelingsrecht*. Welvaartstaten hebben allerlei organisatie op het gebied van economische voorzieningen, ten aanzien van bijvoorbeeld grondstoffenproductie/grondstoffenprijzen en bescherming van visstand, opgericht. Wereldarmoede moet worden bestreden. De statengemeenschap moet een wereldwelvaartsgemeenschap worden.

Door bevolkingsgroei en verhoging van levensstandaard, bevorderd door technische ontwikkelingen, ontstonden problemen van schaarste en vervuiling; de problematiek van de Club van Rome. Dergelijke problemen moeten gemeenschappelijk worden opgelost. Er bestaan dan ook verschillende verdragen met verbodsbepalingen. Veelal komen verdragen tot stand naar aanleiding van milieurampen. De eerste VN-Conferentie over het milieu werd gehouden in 1972. Deze conferentie leidde tot de oprichting van de UN Environment Programme. Dit VN-orgaan is voornamelijk van belang als onderhandelingsplatform voor nieuwe verdragen. Het internationale milieurecht ontwikkelt zich gestaag. Er zijn verschillende belangrijke conferenties geweest. Ook is de 'ILA Delhi Declaration of Principles of International Law relating to Sustainable Development' (2002) aangenomen. Het betreft rechtsbeginselen van internationaal recht op het terrein van duurzame ontwikkeling. Inmiddels zijn vele internationale verdragen tot stand gekomen op het gebied van milieubescherming en duurzame ontwikkeling.

De wereldzeeën en oceanen vormden, zoals eerder aangegeven, al eeuwenlang een gemeenschappelijk goed. Toch werd vooral vanaf de twintigste eeuw steeds meer regelgeving gemaakt om dit gemeenschappelijke goed te beheren. Een voorbeeld is het verdrag voor de regulering van de walvisvangst (1946). Ook het VN-Zeerechtverdrag bevat veel bepalingen over het gebruik van de internationale oceaانبodem.

Niet alleen de oceanen, maar ook de ruimte en hemellichamen vormen het onderwerp van verdragen. Ook Antarctica is een fel bediscussieerd onderwerp van internationaal publiekrecht. Het is vandaag de dag niet meer mogelijk om een territoriale claim op Antarctica te vestigen. Alle partijen bij het Antarticaverdrag hebben zich bovendien verplicht alleen vreedzame doeleinden op Antarctica na te streven.

Over de Noordpool is geen specifiek verdrag; wel zijn er diverse multilaterale verdragen van toepassing. De staten rond de Noordpool proberen toch zoveel mogelijk van de Noordpool te claimen, onder meer omdat ze vermoeden dat de Noordpool rijke natuurlijke bronnen biedt.

Het recht rond al deze gemeenschappelijke natuurlijke bronnen van de mensheid heeft zich dan wel per onderwerp ontwikkeld, toch zijn er duidelijke overeenkomsten. Zo worden veel van deze verdragen door internationale organisaties gehandhaafd.

Hoofdstuk 10: Het wereldrecht inzake het gebruik van militair geweld

Het laatste toevluchtsmiddel (*ultimum remedium*) om schending van het recht ongedaan te maken, was vroeger de mogelijkheid van militaire acties. Het *geweldverbod* heeft de mogelijkheid van rechtshandhaving door bedreiging verkleind. Volgens artikel 51 VN-Handvest mag een staat alleen bij een gewapende aanval met militaire middelen reageren. Het belang van een strikte interpretatie van het geweldverbod van artikel 2 lid 4 en het recht van zelfverdediging van artikel 51 is door het IGH onderstreept. Sommige staten menen ten onrechte dat zij zich ook tegen niet-militaire acties met militair geweld mogen verdedigen. Voor het rechtshandhavende middel van militair geweld zijn geen middelen in de plaats gekomen. Het geweldverbod is dan ook herhaaldelijk geschonden, bijvoorbeeld de Amerikaans-Britse inval in Irak. Het geweldverbod is ondanks schendingen algemeen aanvaard als gewoonterechtelijke regel en is ook bevestigd door het IGH.

Er bestaan twee uitzonderingen op het geweldverbod, namelijk *het gebruik van geweld onder mandaat van de Veiligheidsraad* en *het recht op zelfverdediging*. Het recht op zelfverdediging van artikel 51 is door het IGH ook erkend als gewoonterechtelijke regel. Het gebruik van geweld uit zelfverdediging is aan een aantal voorwaarden gebonden. Ten eerste moet sprake zijn van een voorafgaande gewapende aanval. Daarnaast vloeit uit het internationale gewoonterecht voort dat het gebruik van geweld uit zelfverdediging proportioneel en noodzakelijk moet zijn. Niet gerechtvaardigd is een preventieve aanval om een tegenaanval te voorkomen. Verdedigbaar is echter dat een op handen zijnde aanval voldoende is voor het invoeren van het recht op zelfverdediging. De aanslagen van 11 september 2001, en de acties die daarop volgden, zijn belangrijk geweest voor de reikwijdte van het recht op zelfverdediging en het recht betreffende het gebruik van geweld. Artikel 51 maakt niet expliciet door wie een gewapende aanval moet zijn gepleegd en laat dus ruimte voor interpretatie. Het recht op zelfverdediging lijkt in de praktijk inroepbaar tegen gewapende aanvallen van niet-statelijke actoren, althans tegen staten waaruit deze worden gepleegd. Een aantal NAVO-lidstaten hebben op basis van een collectief zelfverdedigingsrecht militair opgetreden tegen Afghanistan (het Talibanregime).

De tweede uitzondering op het geweldverbod vormt *het systeem van collectieve veiligheidsmaatregelen onder de Veiligheidsraad*. De Veiligheidsraad heeft het recht om statengedrag te toetsen aan het geweldverbod en om door collectief optreden van de VN de vredeshandhaving te verzekeren. De Veiligheidsraad kan op grond van artikel 39 ev. VN-Handvest maatregelen nemen ter bevordering van de internationale vrede en veiligheid. Voordat de Veiligheidsraad kan optreden, moet eerst een bedreiging of verbreking van de internationale vrede en veiligheid worden vastgesteld, artikel 39. Ingevolge artikel 40 kan de Veiligheidsraad voorlopige maatregelen nemen. Niet-militaire sancties worden geregeld in artikel 41. De Veiligheidsraad is op grond van artikel 41 bevoegd om bindende resoluties aan te nemen in verband met het opleggen van sancties aan staten. Als geweldloze maatregelen niet of onvoldoende effect hebben of zullen hebben, heeft de Veiligheidsraad de mogelijkheid om geweld te gebruiken of om het gebruik van geweld te mandateren, artikel 42. Regelmatig zijn resoluties aangenomen waarin de Veiligheidsraad het gebruik van geweld mandateert met gebruik van de woorden '*all necessary means*'. In een dergelijk geval wordt de machtiging verleend aan een '*coalition of the able and willing*' of aan een internationale troepenmacht. De Veiligheidsraad maakt steeds vaker gebruik van een geweldsmandaat.

Het karakter van VN-operaties is de laatste jaren dan ook veranderd van puur vredesbewarende operaties naar vredesafdwingende operaties. In het kader van vredesbewarende operaties mag geweld enkel worden gebruikt uit zelfverdediging. In het kader van vredesafdwingende operaties is het gebruik van geweld daarentegen uitdrukkelijk toegestaan.

Volkenrechtelijk regels ten aanzien van de vraag onder welke omstandigheden een staat geweld mag gebruiken tegen een andere staat, het zogenoemde '*ius ad bellum*', moet worden onderscheiden van het oorlogsrecht, het zogenoemde '*ius in bello*'.

Naast de in het Handvest vervatte uitzonderingen op het geweldsverbod wordt geclaimd dat een humanitaire interventie ook een gerechtvaardigde uitzondering op het geweldsverbod is. Een humanitaire interventie is het gewapend ingrijpen in een staat waarin een humanitaire noodsituatie plaatsvindt. Er is binnen de VN nog geen overeenstemming over de criteria voor de rechtvaardiging van zo'n humanitaire interventie. Een belangrijk aspect is wel de zogenaamde *responsibility to protect*, wat inhoudt dat de Veiligheidsraad en de lidstaten van de VN een morele verplichting hebben om in te grijpen wanneer een staat (sommige van) zijn onderdanen niet meer kan of wil beschermen. Een recent voorbeeld is de interventie in Libië in 2011.

Andere, veel controversiëlere en dus niet geaccepteerde, uitzonderingen op het geweldsverbod zijn bijvoorbeeld interventies om een democratie in een land te vestigen, of om een nationale bevrijdingsoorlog te steunen.

Hoofdstuk 11: Vreedzame beslechting van internationale geschillen en handhaving van het internationale publiekrecht

Staten zijn op grond van artikel 2 lid 3 van het VN-Handvest verplicht hun geschillen op vreedzame wijze op te lossen. Deze vreedzame wijze is te verdelen in diplomatieke methoden en juridische methoden. Een diplomatieke methode is bijvoorbeeld rechtstreekse onderhandelingen tussen vertegenwoordigers van de staat. Om deze onderhandelingen te faciliteren wordt vaak een beroep gedaan op een derde partij om een feitenonderzoek uit te voeren naar bijvoorbeeld de oorzaak van een geschil. Ook kan de VN zelf besluiten zo'n feitenonderzoek uit te voeren.

Een derde partij kan ook haar diensten aanbieden om de communicatie te faciliteren, door bijvoorbeeld een neutrale onderhandelingsplek aan te bieden. Een derde partij kan ook een actievere rol spelen en bemiddelen in het conflict. De meest actieve rol neemt een derde partij bij verzoening, ofwel *conciliatie*. De derde partij doet dan voorstellen aan de partijen om het conflict te beslechten.

Naast de diplomatieke methoden – en meestal als deze geen uitkomst bieden – is er de mogelijkheid om gebruik te maken van juridische methoden. Een voorbeeld is arbitrage, waarbij staten een geschil voorleggen aan een permanent of *ad hoc* tribunaal dat een (bindende) einduitspraak over het conflict doet.

Internationale rechtspraak gaat verder dan arbitrage. Bij arbitrage hebben staten nog invloed op wie de arbiters zijn en op de procedure; bij een internationale rechterlijke instantie bepaalt de instantie zelf haar leden en procedures. Een internationale rechterlijke instantie is permanent, terwijl een arbitragecommissie *ad hoc* ingesteld kan zijn. Beide instanties spreken een oordeel uit op basis van internationaal recht en in beide gevallen is dit oordeel bindend voor de staten.

Het Internationaal Gerechtshof (IGH) kan gezien worden als Wereldhof. Alle lidstaten van de VN zijn partij bij het Statuut van het IGH. Ook niet-lidstaten van de VN kunnen partij worden bij het Statuut; hier zijn wel voorwaarden aan verbonden.

Staten kunnen de zogenaamde *facultatieve clause* (art. 36 lid 2 Statuut IGH) aanvaarden. Dit houdt in dat zij automatisch de rechtsmacht van het IGH erkennen tegenover een staat die deze clause ook heeft geaccepteerd.

Sommige staten maken voorbehouden hierbij. Bovendien kan het aanvaarden van een bepaald verdrag (bijv. het Genocideverdrag van 1948) ook inhouden dat men ten aanzien van dit verdrag de rechtsmacht van het IGH accepteert, de zogenaamde *compromissoire clause*. Ook kunnen staten afspreken (middels een *compromis* ofwel een speciale overeenkomst) dat zij voor een bepaald geschil de rechtsmacht van het IGH accepteren. Ten slotte kan een staat impliciet erkennen de rechtsmacht van het IGH te accepteren door te verschijnen voor het Hof; dit noemt men het *forum prorogatum*. Alleen staten kunnen partij zijn bij de geschillenprocedure voor het IGH.

Het IGH bestaat uit 15 rechters die voor een periode van negen jaar gekozen worden. Zij worden gekozen met absolute meerderheid door de Algemene Vergadering en de Veiligheidsraad. Als er geen rechter in een procedure is met de nationaliteit van de staat die partij is, dan mag die staat een extra rechter aanwijzen. Is dit voor beide staten het geval, dan mogen zij beiden een extra rechter aanwijzen. Deze regel bestaat om het vertrouwen in het IGH te vergroten. Uitspraken van het IGH zijn einduitspraken; een hoger beroep is niet mogelijk. Staten zijn verplicht de uitspraken van het IGH na te komen; doen ze dit niet, dan kan men een beroep doen op de Veiligheidsraad. Dit is nog nooit gebeurd.

Een zaak voor het Hof wordt aangebracht bij de Griffier. Dit kan door een eenzijdig verzoek van een staat, of door een speciale overeenkomst waarbij twee staten aangeven een geschil voor het Hof te brengen. Als het niet om een speciale overeenkomst gaat, kan de verweerder *preliminaire bezwaren* indienen tegen bijvoorbeeld de ontvankelijkheid van de eisende staat of de bevoegdheid van het IGH.

Als het Hof bevoegd is en de eiser ontvankelijk, wordt de lange inhoudelijke procedure voor het IGH gestart. Er is een schriftelijk en mondeling gedeelte. De procedure duurt al gauw 4 jaar.

In de Nicaragua-zaak beschuldigde Nicaragua de Verenigde Staten (VS) van militaire en paramilitaire activiteiten op het gebied van Nicaragua. De VS beperkten hun erkenning van de verplichte rechtsmacht van het IGH; het IGH oordeelde echter dat de VS hun erkenning te laat hadden beperkt en oordeelde dat het Hof dus wel bevoegd was. Het Hof achtte de schendingen die door Nicaragua waren aangevoerd voldoende bewezen en oordeelden dat de VS de geleden schade moesten vergoeden. De VS weigerden dit, waarna Nicaragua met het vonnis naar de Veiligheidsraad ging, op grond van art. 94 VN-handvest. De VS blokkeerden de stemming door hun veto uit te spreken.

De adviesprocedure houdt in dat staten aan het IGH kunnen vragen een advies uit te spreken over allerlei onderwerpen van internationaal publiekrecht. Hoewel deze adviezen niet bindend zijn, worden zij wel als gezaghebbende interpretaties van het internationale publiekrecht gezien.

Om naleving van het internationale recht af te dwingen, kunnen staten ook eenzijdige maatregelen nemen. Staten kunnen bijvoorbeeld 'countermeasures' (represailles) nemen. Deze handelingen zouden een schending van het internationale recht betekenen als zij niet werden genomen om de schending van een andere staat te stoppen. Represailles zijn algemeen aanvaard onder het internationale gewoonterecht en erkend in de 'Draft Articles on State Responsibility'. Deze artikelen vormen formeel nog geen verdrag, maar zij worden doorgaan wel gebruikt als basis voor de *regels inzake staatsaansprakelijkheid*. Retorsies zijn maatregelen die wel onvriendelijk, maar niet onrechtmatig zijn.

Hoofdstuk 12: Functie van het internationale publiekrecht als wereldrecht

Het internationale publiekrecht heeft als voornaamste doel het bevorderen van het algemeen belang. Tot in de twintigste eeuw werden internationale verhoudingen vooral met diplomatie en politieke macht geregeld. Steeds meer groeide echter het besef dat het recht een grote rol kan en moet spelen in de internationale politiek. De wereldrechtspraak loopt nog wat achter bij de wereldwetgeving, welke steeds meer vastgelegd wordt in positieve normen. Een belangrijk deel hiervan is het VN-handvest, dat nog steeds een leidraad vormt in de ontwikkeling van het internationale publiekrecht. Steeds meer deelgebieden van dit internationale publiekrecht worden gecodificeerd.

Het voornaamste doel van het internationale publiekrecht, het algemeen belang, laat zich opsplitsen in specifiekere doelen. Deze zijn het handhaven van vrede, wapenbeheersing, respect voor mensenrechten, zelfbeschikking van alle volken, het tegengaan van straffeloosheid, het zorgen voor welvaart, het bescherming van het (leef)milieu, het bevorderen van duurzame ontwikkeling en, als overkoepelend stramien voor al deze gebieden, het realiseren van gerechtigheid.

Het wereldrecht heeft zijn basis in het begrip *ius cogens*, rechtsregels die zo universeel geldend worden geacht dat geen enkele staat er onder geen enkel beding van af mag wijken. Dit *ius cogens* vormt de basis van het wereldrecht. De *obligationes erga omnes* duiden ook op wereldrecht. Sommige multilaterale verdragen zijn door zoveel staten geratificeerd dat men ook kan spreken van wereldrecht. Voorbeelden hiervan zijn de vier Geneefse conventies van 1949 en het VN-verdrag inzake het Recht van de Zee (1982). De VN kan omschreven worden, samen met haar organen, als een echte politieke wereldorganisatie. Toch worden niet alle belangen nog even fel behartigd. Volgens de auteur is het de taak van de jurist om bij te dragen aan de ontwikkeling en toepassing van het wereldrecht, nu dit wereldrecht in de toekomst naar zijn verwachting leidend wordt in het voortbestaan van een leefbare en vreedzame wereld.